

MALVIK KIRKE. KIRKEKUNST OG INVENTAR

Altertavle, fondvegg og to oljemalerier på lerret. Tilstandsvurdering og
behandlingsforslag. Malvik kommune

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)
 Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo
 Telefon: 23 35 50 00
www.niku.no

Tittel Malvik kirke. Kirkekunst og inventar Altertavle, fondvegg og to oljemalerier på lerret. Tilstandsvurdering og behandlingsforslag. Malvik kommune	Rapporttype/nummer NIKU Rapport 133/2022	Publiseringsdato [Publiseringsdato]
	Prosjektnummer 1022401	Sider 44
	Avdeling Konservering	Tilgjengelighet Åpen
Forfatter(e) Lena Stoveland, med bidrag om historikk av Elisabeth Andersen	ISSN 2703-7797 ISBN 978-82-8101-279-0	Oppdragstidspunkt / periode utført 27–28 oktober, 2022
	Forsidebilde NIKU konservator Karen Mengshoel som undersøker den gamle altertavlen	

Prosjektleder Lena Stoveland
Prosjektmedarbeider(e) Lena Stoveland og Karen Mengshoel
Kvalitetssikrer Kjersti Marie Ellewsen

Oppdragsgiver / finansiert av Malvik kirkelige fellestråd / Riksantikvaren
--

Sammendrag <p>NIKU var på befaring i Malvik kirke den 27. og 28. oktober for å tilstandsvurdere den gamle altertavlen (1673), alterfondveggen (1846) (også kalt den nye altertavlen) og to oljemalerier på lerret, samt for å utføre behandlingstester og foreslå behandling. Gjenstandene ble undersøkt visuelt med lupe, sidelys og i UV. Altertavlen arkitektur og skulptur er i relativt god tilstand og mindre behandlinger kan utføres i kirken. Altertavlen hovedmotiv, som er et åttekantet oljemaleri på lerret, har dårlig konserveringstilstand og bør demonteres fra altertavlen og fraktes til konserveringsatelier for behandling i form av strukturell utbedring, smuss- og fernissrens, samt visuell reintegrering. Alterfondveggen har en svært problematisk konserveringstilstand, og det var ikke mulig å komme frem til et egnet behandlingsforslag på grunn av skadenes karakter, malerienes teknikk og materialer, samt størrelse og montering i kirken. To oljemaleri på lerret, et presteportrett som henger i prestesakristiet og et Ecce Homo-maleri som henger på søndre vegg i skipet har begge dårlig bevaringstilstand og bør fraktes til konserveringsatelier for strukturell behandling, overflate- og fernissrens, samt visuell reintegrering.</p>
Abstract <p>NIKU visited Malvik Church on 27 and 28 October to assess the condition of the old altarpiece (1673), three large paintings (1846) (also called the new altarpiece), that are built into the architecture of the altar, and two easel paintings, as well as to carry out tests and propose treatment. The objects were examined visually with magnifying glasses, raking light and in UV. The altarpiece's architecture and sculpture are in relatively good condition and minor treatments can be carried out in the church. The altarpiece's main motif, which is an octagonal oil painting on canvas, is in a poor state of conservation and should be dismantled from the altarpiece and transported to a conservation studio for treatment in the form of structural measures, dirt- and varnish removal, as well as visual reintegration. The three integrated altarpaintings have a very problematic condition, and it was not possible to arrive at a suitable treatment proposal due to the nature of the damage, the technique and materials used in the paintings, as well as their sheer size and built-in installation in the church. Two other oil paintings on canvas, a portrait of a priest hanging in the sacristy, and a painting of Christ hanging on the south wall of the nave, are both in a poor condition and should be taken to a conservation studio for structural treatment, surface cleaning and varnish removal, as well as visual reintegration.</p>

Emneord Altertavle, alterfondvegg, kirkekunst, tilstandsvurdering, behandlingsforslag
Keywords Altarpiece, church art, condition assessment, treatment proposal

Avdelingsleder
 Kjersti Marie Ellewsen

Figur 1. Malvik kirke (1846). Foto: T. Granhaug, Kirkebyggdatabasen.

Innholdsfortegnelse

1	Bakgrunn for prosjektet	7
1.1	Malvik kirke, forenklet historikk	7
2	Prioriteringsrekkefølge	7
3	Altertavle (1673)	8
3.1	Beskrivelse	8
3.2	Behandlingshistorikk og sekundære materialer	11
3.2.1	Skulptur og arkitektur	11
3.2.2	Åttekantet oljemaleri på lerret	11
3.3	Tilstand	14
3.3.1	Skulptur og arkitektur	14
3.3.2	Lerretsmaleri	15
4	Alterfondvegg (1846)	16
4.1	Beskrivelse	17
4.2	Behandlingshistorikk og sekundære materialer	18
4.3	Tilstand	21
5	Portrett av presten Simon Wolff (1755)	23
5.1	Beskrivelse	23
5.2	Behandlingshistorikk og sekundære materialer	24
5.3	Tilstand	25
6	<i>Ecce homo</i> (udatert, trolig 1700-tallet) på sørveggen i skipet	26
6.1	Beskrivelse	27
6.2	Behandlingshistorikk og sekundære materialer	27
6.3	Tilstand	28
7	Tester	29
7.1	Altertavle (1673)	29
7.1.1	Konsolideringstest	29
7.1.2	Rensetester	30
7.1.3	Demonteringstest	30
7.2	Alterfondvegg (1846)	31
7.2.1	Konsolidering	31
7.2.2	Rensetester	31
7.2.3	Prøveuttak	31
7.3	Portrett av presten Simon Wolff (1755)	32
7.3.1	Rensetester	32
7.3.2	<i>Ecce homo</i> (udatert) på sørveggen	33
7.3.3	Rensetester	33
8	Behandlingsforslag	33
8.1	Altertavle (1673)	33
8.1.1	Arkitektur og skulptur	33
8.1.2	Oljemaleri på lerret	34
8.2	Alterfondvegg (1846)	34
8.3	Portrett av presten Simon Wolff (1755)	35
8.4	<i>Ecce homo</i> (udatert) på sørveggen	36
9	Lysforhold og oppvarming i kirken	36
10	Litteratur og kilder	40
11	Vedlegg 1 – tester	41

1 Bakgrunn for prosjektet

Høsten 2022 gjennomførte NIKU et forprosjekt i Malvik kirke (fig. 1) i Malvik Kommune. I 1999 var NIKU på befaring i samme kirke for å vurdere tilstanden på kirkekunsten og gi et pristilbud. Tilstanden på altertavlen (1673), alterfondveggen (1846, også kalt 'den nye altertavlen') og to lerretsmalerier; *Portrett av presten Simon Wolff* (1755) og *Ecce homo* (udatert, antatt 1700-talls) på sørveggen, ble vurdert som kritisk i 1999, men det ble det ikke foretatt noen behandlinger i etterkant av denne tilstandsvurderingen. Siden den gang har det blitt installert nytt varmeanlegg i kirken (rørvnene under benkene ble erstattet med elektriske ovner) med automatisk styring og logging av klima. Formålet med prosjektet i 2022 var å foreta en ny tilstandsvurdering og utarbeide forslag til behandling av altertavlen, alterfondveggen og to oljemaleri på lerret.

Befaringen ble utført av to konservatorer fra NIKU den 27. og 28. oktober 2022. Gjenstandene ble undersøkt med lommelykt, lupe og med ultrafiolett (UV) lampe. Kirken var oppvarmet til brukstemperatur under oppholdet. Det ble benyttet et enkelt rullestillas og gardintrapp for å nå gjenstandene, men tilgangen var begrenset. Altertavlen ble undersøkt så langt opp det lot seg gjøre fra alterbordet (omtrent halvveis). Baksiden av det åttekantede lerretsmaleriet som utgjør den gamle altertavlen hovedmotiv var ikke mulig å undersøke siden det er festet med spiker til bakpaneler. Portrettet av Simon Wolff var ikke mulig å ta ned fra veggen, og tilgang til baksiden av maleriet var begrenset. Deler av maleriene som utgjør alterfondveggen var heller ikke tilgjengelig fra stillas. Alle foto er tatt av NIKU under befaringen dersom ikke annet er nevnt.

1.1 Malvik kirke, forenklet historikk

Malvik kirke ble oppført i 1846, er bygget i tre og er tegnet av arkitekt G.O. Olsen.¹ Den har vernestatus som automatisk listeført. De innvendige tømmerveggene sto umalt med lysmalt tak til slutten av 1800-tallet. Før den nåværende kirka sto det en langkirke i stav nevnt i 1589, og revet i 1654. En ny langkirke av tømmer skal ha blitt bygget samme år som den første ble revet. Langkirken av tømmer ble deretter revet i 1845. Deler av inventaret ble flyttet fra den forrige kirka til kirka som står der i dag.

2 Prioriteringsrekkefølge

Basert på undersøkelsene som ble foretatt i forprosjektet, er det gitt følgende vurdering av behandlingsrekkefølge:

1. Oljemaleri på lerret av oppstandelsen som utgjør altertavlen (1673) hovedmotiv. Svært dårlig konserveringstilstand. Bør tas inn til atelier. Altertavlen arkitektur og skulptur er i en stabil og relativt god tilstand, og kan behandles i forbindelse med innhenting eller tilbakelevering av lerretsmaleriet.
2. *Presteportrett av Simon Wolff* (1755), oljemaleri på lerret. Svært dårlig konserveringstilstand. Bør tas inn til atelier for behandling.
3. Maleri av *Ecce Homo* (udatert), på sørveggen i skipet, oljemaleri på lerret. Svært dårlig konserveringstilstand. Bør tas inn til atelier for behandling.
4. *Alterfondveggen* (1846) av Larsen Hansen Svært dårlig konserveringstilstand. Krever flere tester og undersøkelser på stedet. Kan ikke fraktes til atelier for behandling.

Andre gjenstander i kirken som ikke ble tilstandsvurdert i 2022:

Maleri av *Ecce Homo* fra 1600-tallet i sakristiet, en eldre lysestake (trolig 1673), døpefont (trolig 1673). Disse ble ikke undersøkt i detalj. Lysestaken og døpefonten har litt løs maling, men fremstår ellers i god konserveringstilstand.

¹ Forbord, K. 1996. *Malvik Kirke 150 år i 1996: 1948-1996. Kirker og kristenliv i Malvik fra førkristen tid til i dag*. Malvik Menighetsråd.

Under følger en nærmere beskrivelse av tilstand og behandlingsforslag på de aktuelle gjenstandene som ble undersøkt i 2022.

3 Altertavle (1673)

Altertavlen er fra 1673 (fig. 2 og 3) og skal ha blitt skåret av dansken Niels Marcussøn og hans to sønner Marcus og Lukas, som sannsynligvis også står bak en eldre lysestake og døpefont i kirken (begge ca.1673).² Hovedmotivet er sannsynligvis malt av Johan Hansen contrafeier eller Niels Nielsen contrafeier.

Figur 2. Den gamle altertavlen (1673) i Malvik kirke. Skåret av Niels Marcussøn og hans to sønner. Hovedmotivet er malt av enten Johan Hansen contrafeier eller Niels Nielsen contrafeier.

Figur 3. Nedre del av altertavlens bakside.

3.1 Beskrivelse

Altertavlen er utført i barokk stil og består av korpus med predella og toppstykke som er rikt skåret i tre og sannsynligvis utført i oljemaling (figur 4–9). Den har en åttekantet treramme dekorert med frodige utskårne bladranker og vingefelt med ranker og engler eller allegoriske kvinneskikkelser. Predellaen har rikt profilerte gesimser og kjerubhoder. Overstykket består av et kvadratisk, marmorert midtfelt flankert av to skårne mannskikkelser og to allegoriske figurer ytterst. Det skårne toppstykket avbilder Kristi himmelfart med Kristi på en sky, over små apostelfigurer. Dagens fargetoner er dominert av gull, rødt, grønt, blått, hvitt og sort. Altertavlen skal opprinnelig ha hatt både forgylling og sølv.³

Hovedmotivet i altertavlen er et åttekantet lærretsmaleri som avbilder oppstandelsen (figur 10–13). Maleriet ser ut til å være malt i tradisjonelle oljefarger. Fargene er dominert av kontraster mellom lyse

² Forbord, K. 1996. *Malvik Kirke 150 år i 1996*. S. 45–48.

³ Forbord, K. 1996. *Malvik Kirke 150 år i 1996*.

og mørke områder. En tynn, rødbrun grundering kan sees langs kanten av lerretet (fig.12). I et område med avskallet, grønn maling, kan det se ut som at det er brukt en hvit undermaling (fig.13). Lerretet har en relativt fin, åpen vev. Det er festet til panelene bak med spiker og tynne halvstaver langs kantene.

Altertavlen måler 568 (h) cm x 361 (b) cm x ca. 35 (d) cm.

Dimensjonene på altertavlen er basert på Ola Seters oppmåling i 1957, da deler av altertavlen ikke var tilgjengelig under befaringen i 2022.

Oljemaleriet måler 184,0 (h) cm x 131,5 (b) cm på det største.

Figur 4. Detalj av toppstykke, med marmoreert kvadratisk felt og himmelfartscene øverst.

Figur 5. Toppstykket fra baksiden.

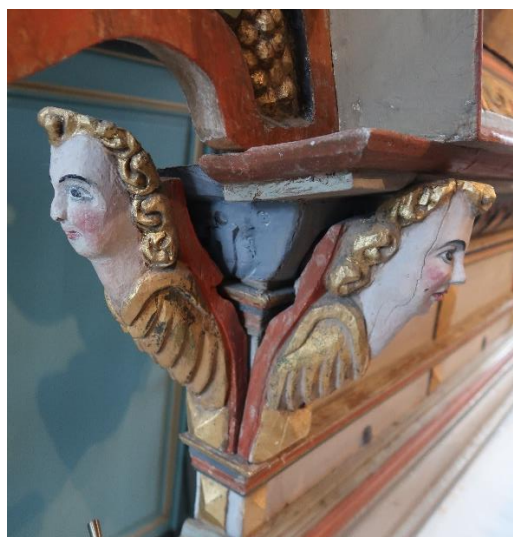
Figur 6. Detalj av venstre side av altertavlen sett fra baksiden.

Figur 7. Detalj av altertavlens høyre side.

Figur 8. Detalj av figur på høyre side av altertavlen.

Figur 9. Detalj to kjeruber på venstre side av predella.

Figur 10. Åttekantet oljemaleri på lerret av oppstandelsen utgjør altertavlens hovedmotiv.

Figur 11. Detalj av lerretsmaleriets høyre side.

Figur 12. Detalj. En rødbrun grundering kan sees i områder med fargeavskallinger og langs kanten av lerretet.

Figur 13. Detalj. Antydning til hvit undermaling i grønt fargeområde til venstre i motivet.

3.2 Behandlingshistorikk og sekundære materialer

Behandlingshistorikken er basert på informasjon fra riksantikvarens arkiv.

- 1790: Muligens behandlet og/eller overmalt av maler/tegnemester Lyng⁴
- Ca. 1905: Korpus og skulpturer ble overmalt i hvitt og imitasjonsgull, uten ferniss. Sannsynligvis utført av malermester Nordberg i Trondheim.⁵
- Etter 1937: Den gamle altertavlen ble flyttet fra alteret og hengt opp på nordveggen i koret (samtidig med at alterfondveggen ble avdekket).
- 1956: Altertavlen ble flyttet fra korets nordvegg tilbake til alteret, og korpus og skulpturer fargerestaurert av O. Seter.⁶ Salmiakk, reprin og lut ble testet. Lut ble brukt til å fjerne den tykkeste malingen, deretter ble reprin og tørrskraping brukt til å avdekke originale farger. Skulpturer og dekor ble forgylte med ekte gull og enkelte områder ble fargeforsterket. Den nesten svarte bunnen i ranken ble malt. Gull og farger på rammen ble 'patinert', men det er uvisst hva denne patineringen besto av. Alle de tapte strålene på Kristi-skulpturens hode ble rekonstruert med smidde pinner. Konstruksjonen til tavlen ble sikret med solide, smidde jernkroker på baksiden og festet til panelene under alterfondveggen midtre bilde.
- U.å. Rensetester på lerretsmaleriet.

3.2.1 Skulptur og arkitektur

I dag sees altertavlen slik den fremsto etter avdekking og fargerestaurering i 1956 (fig.14–19), med en kombinasjon av original polykromi og sekundær forgylling, fargeforsterking, overmaling og 'patinering'. Det ligger også noen rester av hvit overmaling som ikke ble fjernet under avdekkingen. Det ble observert både eldre, håndsmidde spiker og moderne spiker som fester tavlen til et solid bakstykke. Sidevinger og toppstykke er festet til korpus med solide beslag og skurer som sannsynligvis ikke er originale (se figur 5 og 6).

3.2.2 Åttekantet oljemaleri på lerret

Det er ikke funnet beskrivelser av tidligere behandlinger som kan relateres direkte til lerretsmaleriet. Maleriet er festet til panelene med spiker og tynne halvstaver med imitasjonsgull av nyere dato (fig. 20). Enkelte spikerhoder er synlig langs kanten av motivet der ekstra spiker ser ut til å ha blitt brukt til å feste lerretet. Farger og grundering går helt ut til ytterkantene der lerretskantene er synlige, som kan være et tegn på at festekantene ikke er originale (fig. 21). En stiv og ujevn riftreparasjon ble observert på øverste, venstre side av maleriet.

Maleriet har flere eldre retusjer og områder med overmaling (fig. 22–28). Overflateglansen er svært ujevn og tilsier at det kan ha blitt selektivt renset ved flere anledninger og at det finnes rester etter flere fernisser. Det ble også observert områder med høy glans rundt avskallinger som kan være rester av klebemidler. Den originale gule fargen i strålekransen er overmalt med en lysere gul. Konturene i ansiktet til Kristus ser ut til å ha blitt forsterket. Undersøkelser i UV viste flere områder med overmaling (synlig som sorte 'flekker' eller streker som ikke fluorescerer). Det kan virke som det er overmalinger fra flere ulike tider, og at noen ligger over den nåværende fluoriserende fernissen, mens andre ligger under. Noen av de eldre retusjene er ikke sjenerende, mens andre er det. Avbildningen av Kristus fremstår mer forenklet enn de øvrige skikkelsene, og kan muligens være en større overmaling. Det ble også observert rensetester som er antatt å være av nyere dato (fig. 29).

⁴ Tverdahl J. Brev til Riksantikvaren 30 august 1937. Riksantikvarens arkiv. Generert 10.8.2022.

⁵ Seter, O. 1955 arbeidsdagbok, Malvik kirke. Notat etter samtale med Ole Malvik, 17.oktober, 1955. Riksantikvarens arkiv. Generert 10.8.2022.

⁶ Seter, O. Malvik Kirke. Trøndelag, 1956 arbeidsdagbok.

Figur 14. Den gamle altertavlen før avdekking. 1956. Foto: Schrøder. Bildet er merket som «altertavle ferdig restaurert 1957» i arkivmaterialet, men dette er trolig en feilmerking. Den gamle lysestaken er synlig foran predella på samme sted som den står i 2022.

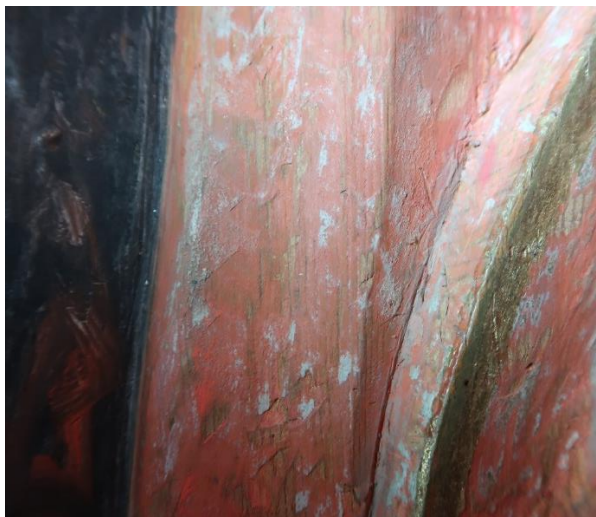
Figur 15. Den gamle altertavlen etter avdekking og fargerestauring i 1956. Foto: O. Seter.

Figur 16. Detalj av kjerub undersøkt i UV for å forsøke å skille mellom original maling og sekundære materialer.

Figur 17. UV. Sekundær forgylling avga en oransje fluorescens under UV, mens den grønne overmalingen fluorescerte lys blå-grønt.

Figur 18. Detalj av rester etter hvit overmaling på rød polykromi.

Figur 19. Detalj av eldre håndsmidd spiker og en moderne spiker.

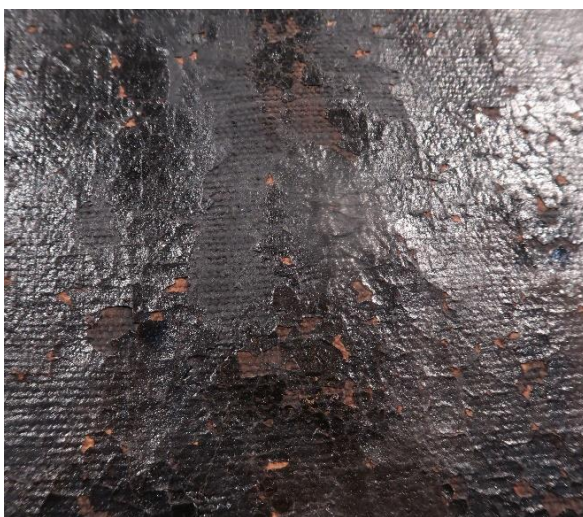
Figur 20. Detalj av halvstaver som er brukt til å feste og dekke deler av oppspenningskantene til lerretet

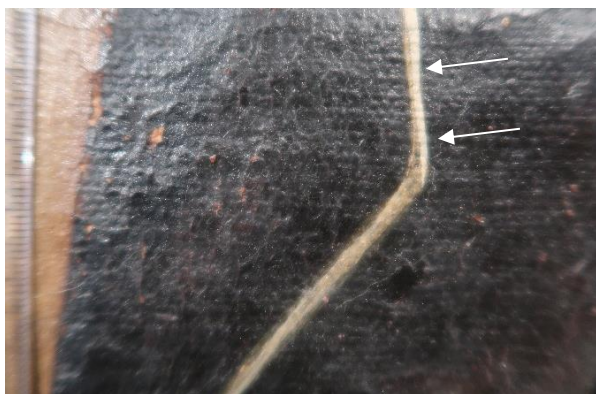
Figur 21. Detalj av malingslaget som går helt ut til kanten av lerretet. Nedre del av maleriet sittet helt løst.

Figur 22. Ujevnheter i glans og overflatetekstur på grunn eldre retusjer, overmaling og ferniss.

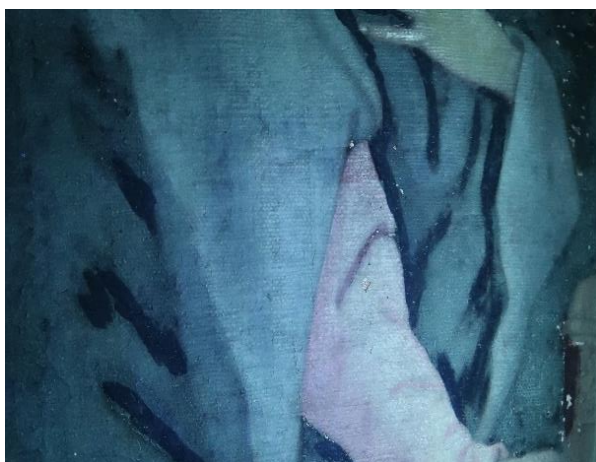
Figur 23. Område med gamle retusjer og overmaling rett på bart lerret, samt enkelte fargetap av nyere dato.

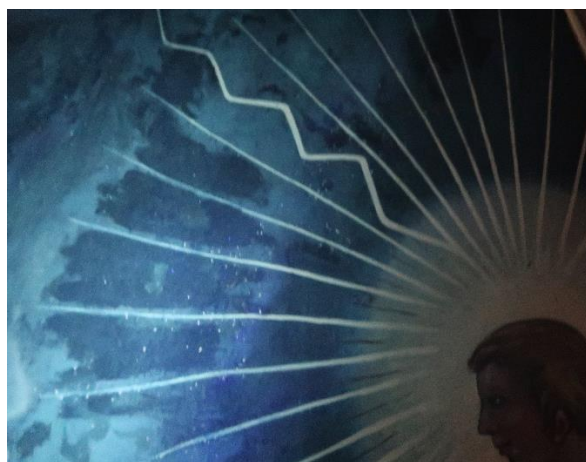
Figur 24. Detalj av lys gul overmaling (se piler) på original gul.

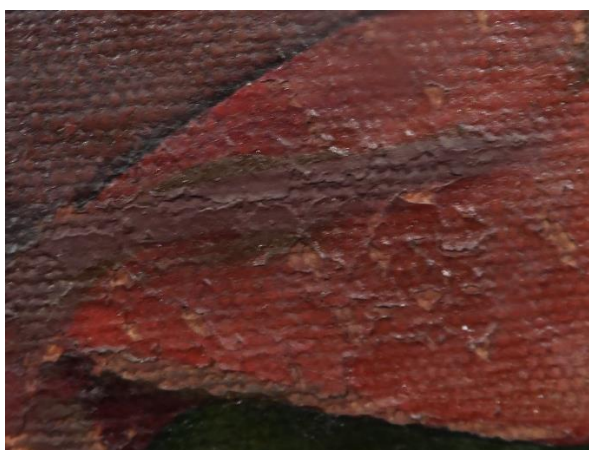
Figur 25. Detalj av område med overmaling (mørkt felt) som ligger over fluorescerende ferniss.

Figur 26. Detalj i UV, der eldre retusjer er synlig som mørke streker.

Figur 27. Detalj i UV. Mørke områder i himmelen som antyder overmalinger. Deler av de lyse strålene er også overmalt.

Figur 28. Detalj av retusjerte avskallinger.

Figur 29. Rensetest av nyere dato på romerskikkelse.

3.3 Tilstand

3.3.1 Skulptur og arkitektur

Det er kun nedre halvdel av altertavlen som ble vurdert. Basert på visuelle undersøkelser fremstår konstruksjonen til korpus og predella som solid og stabil. En sprekke går gjennom ansiktet på venstre side av kjeruben på predellaens venstre side (fig. 30). De malte overflatene har generelt god

konserveringstilstand. Kun et par oppskallinger i fargelagene ble observert. En av kjerubene på høyre side av predalla har noe fargetap i ansiktet (fig. 31). Altertavlen har svært mye overflatesmuss. Det ligger tykke lag med et grålig smuss som er spesielt sjenerende på de mørke områdene av polykromien (fig. 32 og 33). Et spettete, blekt, og grønnaktig belegg, som kanskje kan være mugg eller annen biologisk vekst, ble observert på noen farger og på bladgullet fra 1965. Det er usikkert om disse fenomenene kan ha sammenheng med materialene som ble brukt til patineringen av sekundær polykromi og forgylning fra 1965.

3.3.2 Lerretsmaleri

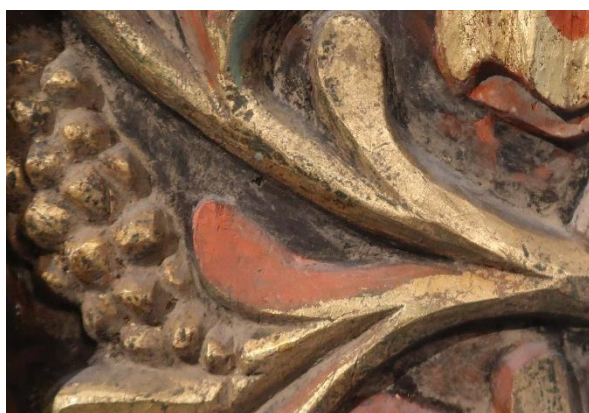
Lerretsmaleriet er i en overordnet dårlig konserveringstilstand. Festet til lerretet er ikke tilfredsstillende, og det sitter løst og mangler spenn (fig. 34–37). Lerretets nedre kant er helt uten feste og har flere hull fra spikere (fig. 21). Lerretet sitter også løst langs deler av høyre side og har flere hull og løse tråder. Maleriet har minst én rift med en eldre reparasjon. Siden lerret ikke kunne undersøkes fra baksiden må det tas forbehold om at lerretet kan ha flere rifter og eldre reparasjoner. De store deformasjonene og ujevnhetene i maleriet gjør det vanskelig å lese motivet. Det har relativt store områder med fargetap, oppskallinger og løs maling, både langs kantene av lerretet og i mer sentrale deler av motivet. Det ble observert både nyere fargetap, der lerretet står udekket, og eldre fargetap der lerretet er dekket med retusjer og overmaling (fig. 23, 28 og 37). Maleriet har trolig flere lag med overflatesmuss og misfarget ferniss og har en svært ujevn overflateglans.

Figur 30. Detalj av kjerub på venstre side av predella som har en sprekk gjennom hodet.

Figur 31. Fargetap i kinnet til kjeruben på høyre side av predella

Figur 32. Detalj av rankedekor med smuss og grønne prikker.

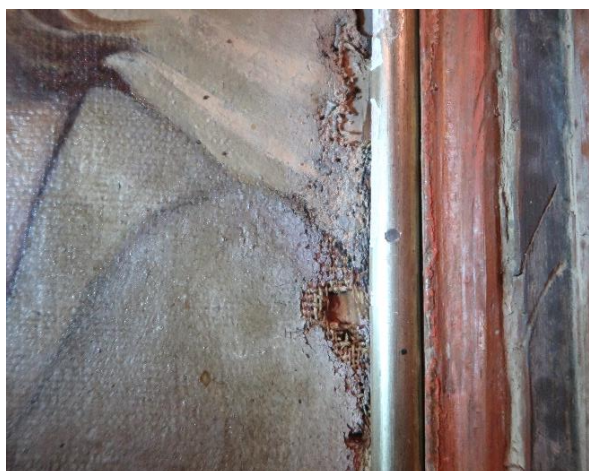
Figur 33. Detalj av rankedekor med mye smuss og støv.

Figur 34. Åttekantet lerretsmaleri i naturlig sidelys fra vindu viser svak oppspenning.

Figur 35. Detalj av ujevn overflateglans og uleselig motiv.

Figur 36. Detalj av høyre lerretskant, med hull og skader i lerretet.

Figur 37. Detalj av avskallinger ned til lerret på venstre side.

4 Alterfondvegg (1846)

Alterfondveggen på korets østvegg består av tre store malerier (fig. 40) av figurer i legemsstørrelse, malt av gudbrandsdølen Lars Hansen (1809–1868), som var eier av Tautra hovedgård i Trondheimsfjorden frem til 1843. Hansen studerte malerkunst i Dresden fra 1843 til 1845 og var blant initiativtakerne til å starte Trondheims Kunstforening.⁷ Maleriene i Malvik kirke ble malt året etter at Hansen returnerte fra Dresden. Hansen var med å starte Trondhjems kunstforening der han var medlem i en årrekke. Han drev også tegneskole i noen år. Noen stor og anerkjent kunstner nasjonalt eller internasjonalt ble han aldri.

⁷ Sørensen, B. 1982–86. Lars Hansen. I *Norsk Kunstnerleksikon, I–IV*. Digital utgave.

Figur 40. Alterfondvegg bestående av tre malerier på lerret (bak den gamle altertavlen). Foto reproduisert fra brosjyren *Malvik kirke 175 år 18. November 2021*. Malvik menighetsråd.

4.1 Beskrivelse

Alterfondveggen har et tredelt motiv. Midtbildet viser de tolv disiplene og Kristus på en hvit sky med rundbuefelt tronet av en strålekrans og Gudsøye (fig. 41).⁸ Sidebildet til venstre avbilder Moses med skrifttavlen med de ti bud. Bildet til høyre avbilder evangelisten Johannes med evangelistsymbolet av ørnen øverst til venstre i bildet (fig. 42). Motivene er dominert av et relativt stilisert billedspråk og lyse, matte pastellfarger. Maleriene er integrert i arkitekturen i fondveggen og er rammet inn av solide profilerte lister i grått. Maleriene danner sammen med en høy brystning, skilleveggen mellom koret og prestesakristiene. Maleriet av Moses er signert *L. Hansen 46* i nedre, høyre hjørne (fig. 43).

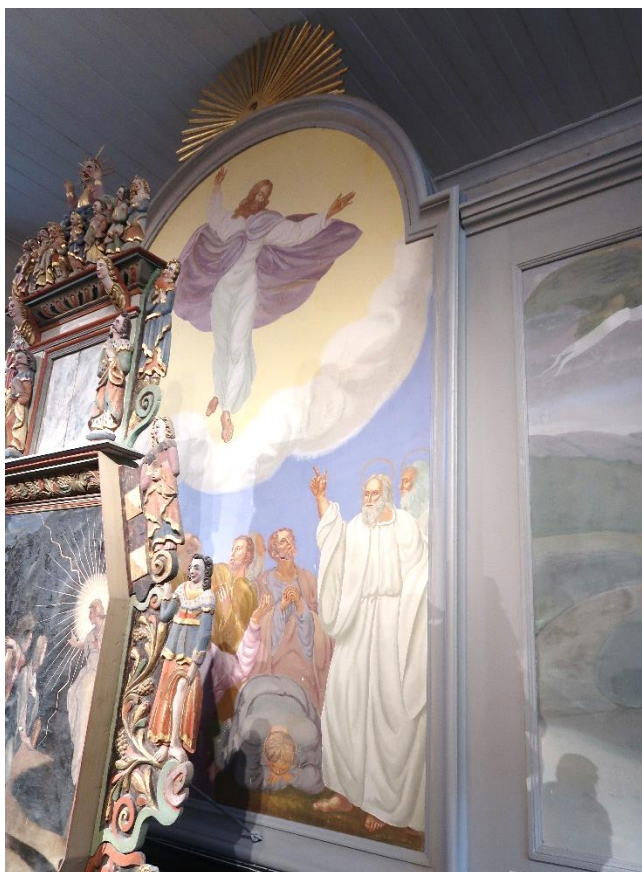
Maleriene er utført i limfarge eller en annen vannbasert maling på lerret. Den hvite grunderingen er relativt tykk og dekker det meste av lerretsstrukturen. Fargelagene fremstår tynnere enn grunderingen. Lerretene gir etter ved lett berøring, og det virker som at de er oppspennet på blindrammer.

Dimensjonen er hentet fra Solstads rapport fra 1999 da det var begrenset tilgang til maleriene under befaringen i 2022.⁹

Sentralmotiv måler ca. 300 x 450 cm og sidemotiver ca. 300 x 300 cm.

⁸ Forbord, K. 1996. *Malvik Kirke 150 år i 1996*. s. 85

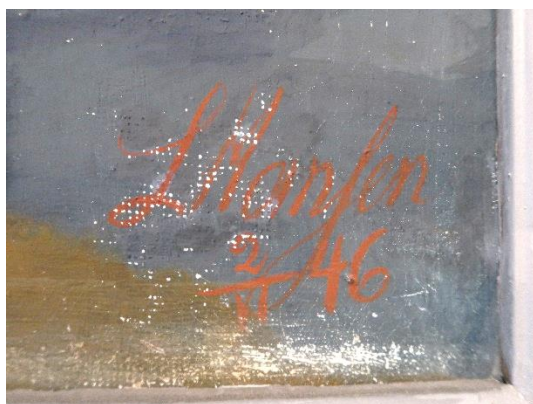
⁹ Solstad, J. 1999. Notat fra befaring i Malvik kirke, tilsendt Den Norske Kirke, Malvik Kirkelige Fellesråd, og Riksantikvaren. 15.9.1999. Riksantikvarens arkiv. Generert 10.8.2022.

Figur 41. Motivet i midtbildet er Kristi Himmelfart.

Figur 42. Motivet til høyre viser apostelen Johannes med evangelistsymbolet av ørnen.

Figur 43. Detalj av Lars Hansens signatur i rødt i nedre høyre hjørne av maleriet som avbilder Moses (til venstre for midtbildet). Malingsutfall vises som hvite prikker i fotografiet.

4.2 Behandlingshistorikk og sekundære materialer

Tilstanden til maleriene bærer preg av tidligere behandlinger (figur 44–46).

- 1907: Alterfondveggen ble overtrekt med betrekkestrie og overmalt.¹⁰ Dette arbeidet ble utført av malermester Nordberg.
- 1937–56: Arkitekt Tverdahl avdekket maleriet som avbilder Moses i 1937 og anbefalte avdekking av de to andre maleriene. Det fremkommer at fjerningen av lerret førte til små hvite flekker der malingen skal ha blitt hengende fast på strien med maskinpapir.¹¹ Det er uvisst om

¹⁰ Forbord, K. 1996. *Malvik Kirke 150 år i 1996*. s. 94

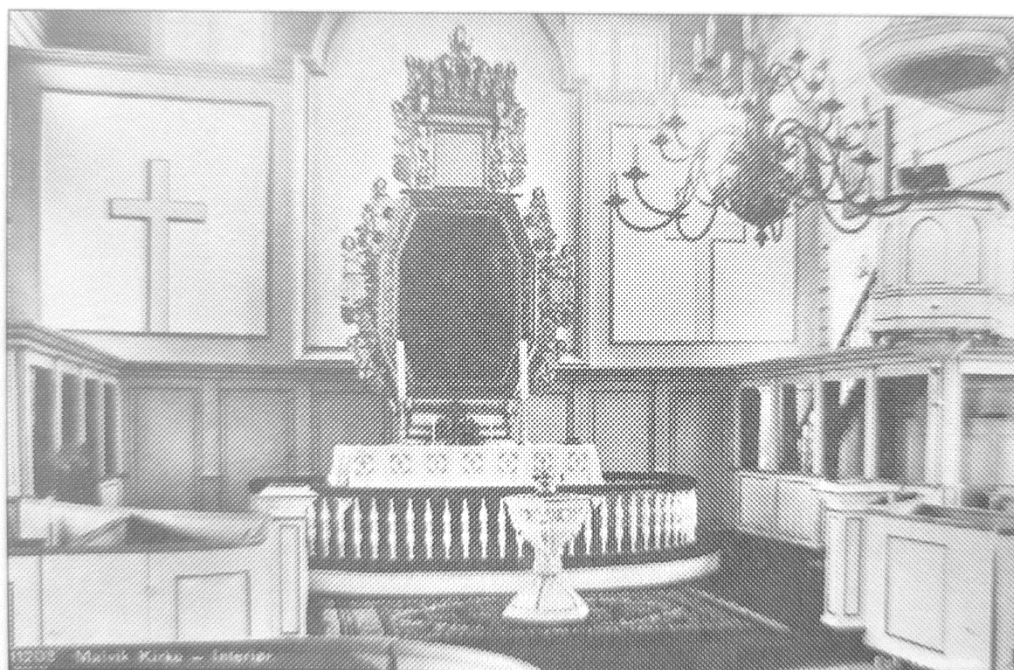
¹¹ Tverdahl, J. Brev til Riksantikvaren 30 august 1937. Riksantikvarens arkiv, generert 10.8.2022.

det var Tverdahl som også avdekket de to andre maleriene, men han anbefaler at malermester Nordberg i Trondheim utfører arbeidet med å retusjere de hvite flekkene.

Det ble observert flere retusjer og mindre overmalinger under befaringen i 2022 (fig. 47–50). Det ble også funnet fiber på overflaten som antageligvis er fra strien som ble brukt til å dekke til maleriene.

Figur 44. Alterfondveggen før tildekking i 1907. Bildet viser også de umalte tømmerveggene. Foto: C. Christensen Thomhav, hentet fra Riksantikvarens bildearkiv / Forbord 1996. ca. datering på foto: 1896–1907.

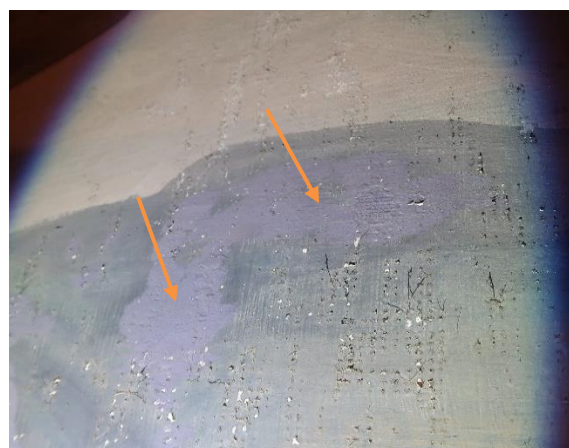
Figur 45. Alterfondveggen bak den gamle altertavlen ble dekket til i 1907 med strie og overmalt med hvite kors. Foto: Carl Normanns Kunstforlag, reproduisert fra Forbord 1996, s. 94.

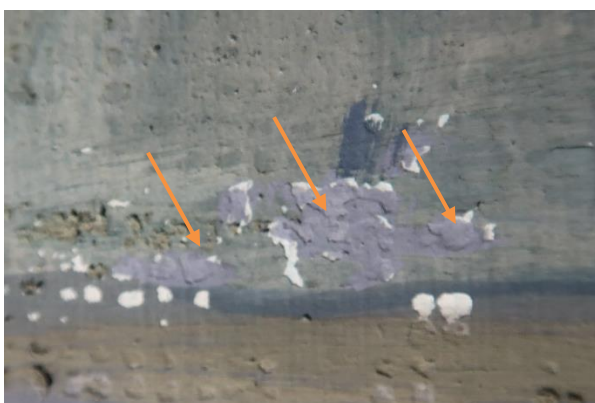
Fig. 46. I 1937–56 ble de sekundære lerretene fjernet og maleriene i alterfondveggen avdekket.

Figur 47. Detalj av venstre sidebilde av Moses. Brunlig retusj og flassende, løs maling, og malingstap ned til hvit grundering.

Figur 48. Detalj av venstre sidebilde av Moses. Fiolett overmaling markert med piler. Flassende maling sees som spottete ujevnheter i overflaten.

Figur 49. Detalj fra maleriet av Moses. Misfargede retusjer.

Figur 50. Detalj fra maleriet av Moses. Flassende maling og fiber fra strien som dekket maleriene i 1907.

4.3 Tilstand

De tre maleriene som utgjør alterfondveggen, er i en dårlig konserveringstilstand. Det er spesielt tilstanden til fargelagene som er kritisk, mens den strukturelle tilstanden til maleriene fremstår som god.

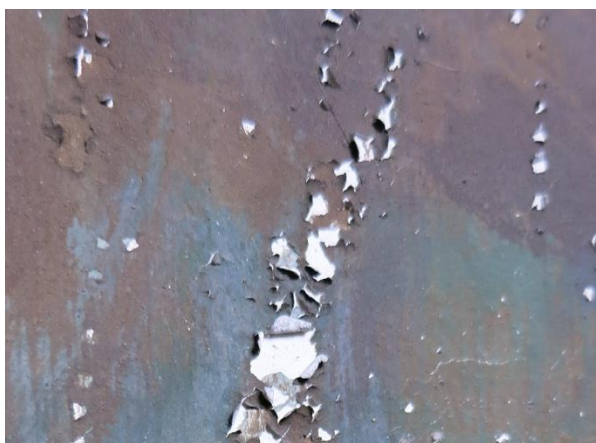
Lerretene har godt spenn og ingen synlige rifter. Fargene er porøse og skjøre. Det er store områder med flassende oppskallinger der malingen sitter helt løst (fig. 51–54). Det er utallige små avskallinger og fargetap ned til den hvite grunderingen. Noen vertikale sprekker kan ha sammenheng med skjøter i lerretene. Maleriene har flere store og små områder med fuktskjolder (fig. 55–58). Vannskjolder som har trukket opp i lerret ble observert langs nedre venstre kant av maleriet av Moses. Det er ikke kjent om kirken har hatt vannlekkasjer eller om fuktskjoldene utelukkende skyldes at fuktighet fra den hvite overmalingen trakk igjennom de sekundære lerretene i 1907.

Maleriene ser ut til å ha et tynt lag med overflatesmuss, men fremstår overordnet sett som rene og klare i fargen. Det ble imidlertid observert enkelte områder med fugleskitt på maleriene av Johannes og Kristi Himmelfart (fig. 59 og 60).

Både materialbruk- og teknikk, tidligere til- og avdekking og inneklime (inkl. lys), har trolig spilt inn på den dårlige tilstanden til fargelagene.

Figur 51. Detalj i sidelys av flassende fargeoppkallinger på maleriet av Moses.

Figur 52. Detalj av oppskallinger og malingsutfall ned til hvit grundering i maleriet av Moses.

Figur 53. Detalj i sidelys av flassende fargeoppkallinger på maleriet av Moses.

Figur 54. Detalj av oppskallinger og malingsutfall ned til hvit grundering i maleriet av Moses.

Figur 55. Detalj av fuktskjolder og overmaling på maleriet av Moses.

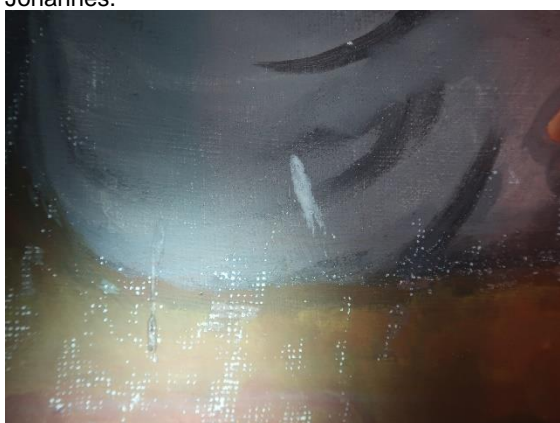
Figur 56. Detalj av fuktskade og fargetap på maleriet av Kristi himmelfart.

Figur 57. Detalj av fuktskjold på maleriet av Johannes.

Figur 58. Detalj av fuktskjolder og avskallinger på maleriet av Johannes.

Figur 59. Detalj av fugleskitt og avskallinger på maleriet av Kristi himmelfart.

Figur 60. Detalj av fugleskitt på maleriet av Kristi himmelfart.

5 Portrett av presten Simon Wolff (1755)

Maleriet henger i dag på en nordlig innervegg i prestesakristiet i den sørøstlige delen av kirken. Maleriet avbilder presten Simon Wolff iført sorte, protestantiske presteklær og prestekrage (fig. 61). I nedre del av motivet er det et skriffelt med blå bakgrunn og gullskrift. Teksten lyder:

«Mag. Simon Wolff blev præst her paa Strinden 1755 og paa 2den Søndag efter paaske Gjorde sin tiltrædelse i sit Alders 25 Aar»

Maleriet har en sort, trolig original pynteramme med forgylte kvartstaver og forgylt dekor i hjørnene.

Figur 61. Helopptak av portrettet av presten Simon Wolff (1755)

5.1 Beskrivelse

Maleriet er sannsynligvis utført i tradisjonelle oljefarger på lerret oppspent på en fastramme.¹² Fastrammen fremstår original og har en horisontal tverrlabank på baksiden som er kilt inn i listene. Treplugger fester lerretet til fastrammen. Lerretet er finvevd (fig. 62). Oppspenningskantene er nokså knappe. Det var ikke mulig å se noen jarekant på lerretet. Moderne spikere fester blindrammen til pynterammen. Malerier fra denne tiden har vanligvis en tynn, rødlig grundering, men det var ingen synlig grundering langs fargeavskallingene. En skade på den sorte kjortelen har et hvitt materiale som kan antyde en hvit undermaling eller som er relatert til en skade (fig. 63).

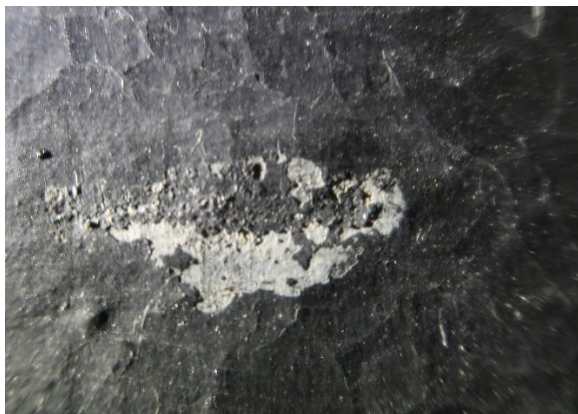
Rammemål presteportrett: 116,6 cm (h) x 101, 2 cm (b) x ca. 4 cm (d)

Lysmål: 95,8 (h) cm x 80,4 cm (b)

¹² En fastramme er en blindramme uten utkilingsmuligheter

Figur 62. Detalj av lerretet i et område med mye fargetap i det blå skriffeltet.

Figur 63. Detalj av skade med hvitt materiale som enten er en undermaling eller et sekundært materiale.

5.2 Behandlingshistorikk og sekundære materialer

I 1956 ble maleriet renset av O. Seter.¹³ Det er ikke kjent hva som ble brukt til å rense maleriene med. Maleriet har ellers ingen kjent behandlingshistorikk.

Tilgangen til baksiden av maleriet var begrenset, men det ble observert lapper fra minst tre tidligere riftreparasjoner. Skriften i det blå skriffeltet er sekundær gullimitasjonsmaling (fig. 64). Denne er plassert nokså ubalansert øverst i det blå skriffeltet, og over områder med avskallinger, som kan tyde på at den sekundære skriften ble malt etter at storparten av avskallingene i skriffeltet fant sted. Undersøkelser i UV avdekket imidlertid en fluorescerende skrift under den sekundære gullmalingen som ikke er synlig i ordinær belysning og ser ut til å gjengi samme tekst (fig. 65). Det er usikkert om dette er rester av en original eller en eldre sekundær skrift. Glansforskjeller og ujevnheter fra en eldre riftreparasjon er synlig på overflaten (fig. 66). UV-undersøkelsene viste også at det ligger en svært ujevn ferniss på deler av maleriene. Det ser ikke ut til å være ferniss over det blå skriffeltet. I det sorte område på høyre side av mannens høyre hånd er det en rennende, ujevn ferniss (fig. 67). På høyre side av motivet har det samlet seg ferniss ned mot kanten av malingsflakene. Lyse områder av maleriet har trolig blitt selektivt renset på et tidligere tidspunkt.

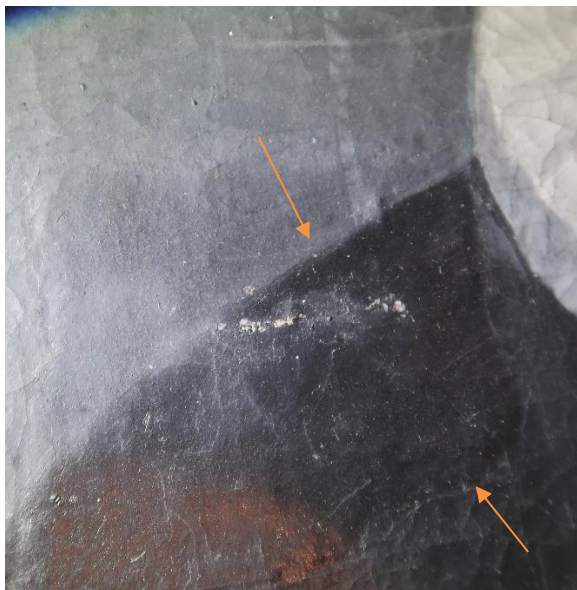

Figur 64. Detalj av blått skriffelt med sekundær gullmaling.

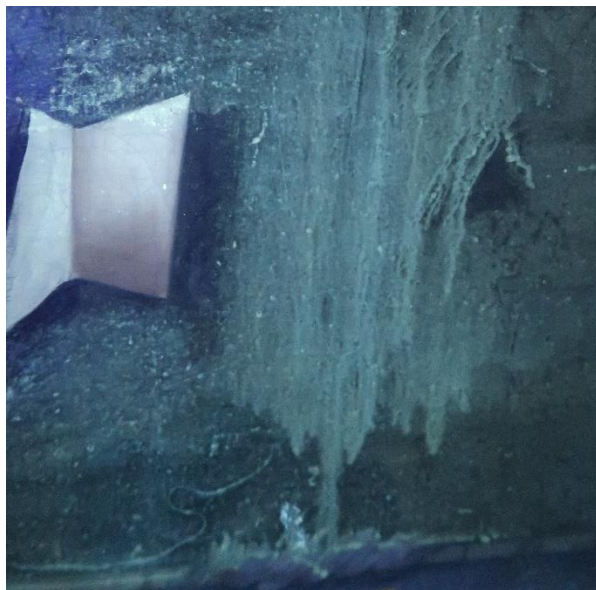

Figur 65. Detalj av skriffelt i UV viste en eldre skrift under den sekundære gullmalingen som ikke er synlig i ordinær belysning.

¹³ Seter, O. 10. november. Arbeidsdagbok. Malvik kirke.

Figur 66. Detalj av mannens høyre skulder der glansforskjell og ujevnheter fra en gammel riftreparasjon er synlig på overflaten.

Figur 67. Detalj av ujevn og ronnende ferniss som fluorescerer grønnlig i UV.

5.3 Tilstand

Maleriet ble undersøkt fra gardintrapp. Det var begrenset tilgang til baksiden under undersøkelsen.

Maleriet har meget dårlig konserveringstilstand. Lerretet er litt slakt. I tillegg til de tre eldre riftreparasjonene, er det en stor rift i øvre, venstre side som ikke er reparert (L-formet og 6,5 cm (h) x 7 cm (b) (fig. 68). Lerretet er mørkt og skjørt, og trolig surt (fig. 69). Det er et relativt stort område med fargetap i det blå skriffeltet i nedre del av maleriet, og store, stive oppskallinger med lite vedheft til underlaget. Det er også oppskallinger og avskallinger i den mørkegrå fargen øverst på høyre side. De bleke fargene i ansiktet til portrettet kan antyde skader og falming fra eksponering for sollys. Det ligger et slør av smuss og støv på motivet og på pynterammen.

Figur 68. Detalj av L-formet rift nær øvre, venstre hjørne.

Figur 69. Detalj fra baksiden av lerretet, med mørkt, misfarget lerret og flere synlige riftreparasjoner.

Figur 70. Detalj av oppskallinger og fargetap ned til lerretet i nedre del av maleriet.

Figur 71. Detalj av oppskallinger og fargetap ned til lerretet i øvre del av maleriet.

6 *Ecce homo* (udatert, trolig 1700-tallet) på sørveggen i skipet

Maleriet henger på søndre vegg i skipet og avbilder en lidende Kristus med et bimotoiv i øverste høyre hjørne av korsfestelsen (fig. 72–74). Arkivfoto viser at det tidligere har hengt på nordveggen i koret (fig. 46). Maleriet har en pynteramme i barokk stil med bladverk og blomster. Maleriet er trolig en kopi av et eldre maleri fra 1600-tallet som henger i det ene prestesakristiet og som har et lignende motiv av en lidende Kristus. Det er et skriftfelt på nedre, venstre side som lyder noe i nærheten av «Jesus er Christus, den levende Guds Sønd» (fig. 75).

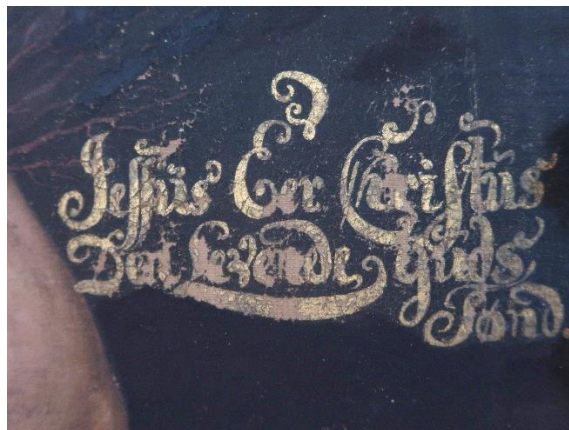
Figur 72. Heloptak. Maleriets forside med pynteramme.

Figur 73. Heloptak. Maleriets bakside med pynteramme.

Figur 74. Detalj. Ansiktet til den lidende Kristus.

Figur 75. Detalj. Skriftfelt på nedre, høyre kant.

6.1 Beskrivelse

Maleriet er trolig malt med olje på lerret, oppspent på fastramme med treplugger (fig. 76). Det er mulig at fastrammen og oppspenningen, bortsett fra nedre oppspenningskant, er original. Lerretet er finvevd (fig. 77) og har trolig en rødbrun grundering.

Pynterammen er i tre, men det er ikke kjent hva blad- og blomsterdekoren er laget av.

Mål med pynteramme: 100,5 (h) × 82,0 (b) × 4,5 (d) cm

Lysmål: 88,5 (h) × 69,0 (b).

Figur 76. Detalj av fastramme med treplugger.

Figur 77. Detalj av fastrammeliste og lerret.

6.2 Behandlingshistorikk og sekundære materialer

Sokneprest B.O. Stuve beskriver maleriet som «formodentlig overmalt»¹⁴. Maleriet skal ha blitt renset og fernissert av O. Seter i 1956, men har ellers ingen kjent behandlingshistorikk. Omfanget av behandlingene eller hvilke materialer som ble brukt er ikke kjent.

Maleriet har en stor riftreparasjon med lapper langs nedre kant (fig. 78). Denne fremstår nokså tykk og stiv fra forsiden og grovt overmalt, som skaper en ujevnt og sjenerende overfalte (fig. 79). Deler av den sorte bakgrunnen ser ut til å være overmalt med en sort farge eller farget ferniss som fluoriserer i UV (fig. 80 og 81). Maleriet har trolig også blitt selektivt renset i lyse områder.

¹⁴ Stuve, B. O. 1964. Brev til Riksantikvaren, 10.4.1964. Riksantikvarens arkiv. Generert 10.8.2022.

Pynteammen er overmalt med tykk maling, muligens asfaltmaling eller tjære, og gullimitasjon. Moderne spiker fester pynterammen til blindrammen.

Figur 78. Detalj av riftreparasjon med lapper på baksiden av lerretet.

Figur 79. Detalj av nedre billedkant i sidelys. Riftreparasjon og overmaling.

Figur 80. Detalj av øvre, høyre hjørne i UV.

Figur 81. Detalj av høyre side i UV.

6.3 Tilstand

Maleriet er svært dårlig konserveringstilstand. Lerretet er litt løst. Det var ikke mulig å undersøke tilstanden på oppspenningskantene. Den eldre riftreparasjonen i nedre del av motivet er sjenerende. Det er relativt store områder med sprekkdannelse, takformede oppskallinger og avskallinger i fargelagene, både i lyse og mørke områder, og i skriftfeltet (fig. 82 og 83). Utfallene er ned til lerretet. Malingen fremstår skjør og sprø. Det ligger rester etter smuss eller mørknet ferniss i de små fordypningene i malingen (fig. 84). Siden maleriet er delvis overmalt, er skadebildet uoversiktlig. Noe støv og smuss ble observert på overflaten.

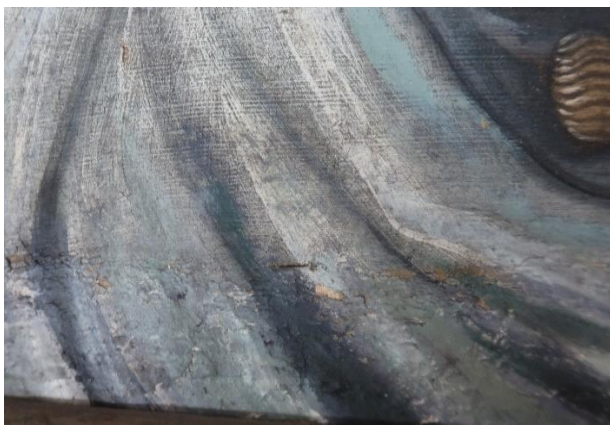
Pynterammen fremstår stabil, men er dekket med smuss og støv (fig. 85). Den mangler flere deler av bladdekoren, men dette er ikke spesielt sjenerende.

Figur 82. Detalj i sidelys av oppskallinger på skriften.

Figur 83. Detalj av sprekker, oppskallinger og avskallinger i korsfestelsesscenen.

Figur 84. Detalj av nedre kant med området med integrert smuss eller misfarget ferniss, samt overmaling over en eldre riftreparasjon langs nedre kant.

Figur 85. Detalj i sidelys av støv på blomsterdekoren på pynterammen.

7 Tester

Det ble utført tester med ulike konsoliderings- og rensemidler på de aktuelle gjenstandene i kirken. Slike tester utføres for å komme frem til et egnet behandlingsforslag og for å beregne tid og kostnader til behandling. På grunn av begrenset tid under befaringen ble det kun utført renses tester på presteportrettet i sakristiet og på maleriet av Ecce Homo på sørveggen. Se vedlegg 1 for detaljert liste over behandlingene som ble testet og observasjoner fra disse.

7.1 Altertavle (1673)

Lerretsmaleriet hadde større behov for behandling enn skulpturer og arkitektur, og de fleste testene ble derfor utført på førstnevnte.

7.1.1 Konsolideringstest

Lerretsmaleri: Tester med klebemiddelet Lascaux medium for konsolidering (LMK) og varmeskje viste at oppskallinger i malingslagene enkelt la seg ned. Ren LMK ble påført med spisspensel på et område med oppskallinger langs venstre kant av maleriet. For å mykne opp og legge ned fargene ble det påført svakt press med varmeskje satt til 45 °C, gjennom silikonert melinex.

7.1.2 Rensetester

Arkitektur og skulptur: Overflatesmuss og støv var løselig i de fleste vann-baserte rensedmidlene som ble testet (fig. 86 og 87). Testene med 1% w/w triammoniumcitrat (TAC) (etterrenset med rent vann) og naturlig saliva, var mest effektiv for å fjerne smuss.

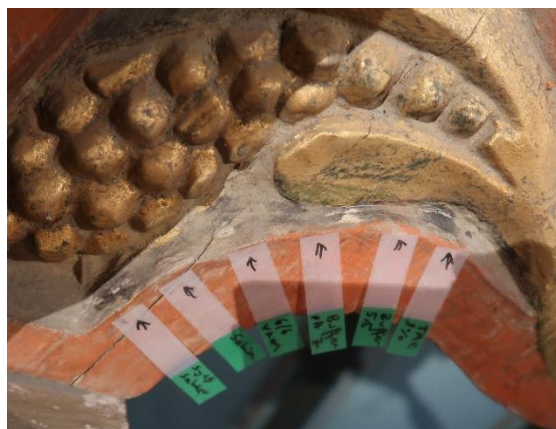
Lerretsmaleri: Det var mulig å fjerne noe overflatesmuss med naturlig saliva og rent vann, men det var ingen synlig renseseffekt på maleriet. Rensetester for å fjerne ferniss og overmaling på det hvite kledet til Kristus viste at polare løsemidler (acetone og etanol) var relativt effektive på både ferniss og overmaling (fig. 88). White spirit (upolart løsemiddel) hadde ingen synlig virkning. Det ble også gjort tester med de samme løsemidlene i et sort område, siden mørke, sorte området ofte er mer sensitive overfor løsemidler sammenlignet med hvite (fig. 89). Det oppsto noe blanching (blakking) i dette området, spesielt med etanol. Disse feltene kunne mettes opp igjen med white spirit, så en eventuell ny fernissing vil sannsynligvis mette opp slike områder.

7.1.3 Demonteringstest

En kniv ble brukt til å løfte en spiker på en av halvstavene som fester lerretet til treverket bak. Lerretet er løst langs nedre kant og det virker relativt enkelt å fjerne spikerne og fjerne maleriet fra bakpanelene og den arkitektoniske rammen.

Figur 86. Rensetest med naturlig saliva for å fjerne overflatesmuss. Sort område ved foten til nederste figur på vestre side av altertavlen.

Figur 87. Rensetester for å fjerne smuss fra sort maling på treverk. De hvite områdene er rester etter hvit overmaling.

Figur 88. Detalj av tester for å fjerne ferniss på venstre side av maleriet.

Figur 89. Detalj av tester for å fjerne ferniss fra mørkt område på venstre side av maleriet.

7.2 Alterfondvegg (1846)

Behandlingstestene ble utført på maleriet som avbilder Moses, på venstre side av alterfondveggen.

7.2.1 Konsolidering

Konsolidering av matt og mager maling krever et konsolideringsmiddel som ikke lager skjolder og som ikke metter fargene etter opptørking. Flatekonsolidering med metylcellulose (i ulik konsentrasjon og viskositet, med og uten alkohol) og størlim påført med pensel gjennom japanpapir, ble testet langs nedre kant av maleriet av Moses (fig. 90 og 91). Forskning og erfaring de senere årene har vist at metylcellulose, som er en cellulose eter, trolig er mer egnet til konsolidering av matte overflater som limfarge sammenlignet med størlim, på grunn av bedre aldringsegenskaper og at det er mindre risiko for å etterlate skjolder. Ingen av konsolideringstestene på alterfondveggen gav imidlertid et tilfredsstillende resultat. Alle testfeltene viste at limet mettet fargen på uakseptabel måte og laget skjolder. Flatekonsolidering fremsto dessuten som en lite egnet fremgangsmåte til å legge ned den oppskallede malingen fordi malingsflakene mangler fleksibilitet og styrke, og risikoen for at malingen brekker og faller av, eller flyttes rundt på under påføringen av limet, ble vurdert som stor.

Oppspenningen av lerretet på blindramme vanskeliggjør en flatekonsolidering ytterligere, fordi det ikke er mulig å trykke mot lerretet og trekke ut overskuddslim og fuktighet, som vanligvis gjøres ved flatekonsolidering av limfarge på underlag av tre. Punkt-konsolidering ble ikke testet, men fremsto heller ikke aktuelt på grunn av størrelsen på maleriene og fordi limet brukt til punkt-konsolidering også ville mette fargene på en uakseptabel måte. Observasjonene stemmer med de som ble gjort i 1999, der Solstad skriver at «Pga. den benyttede teknikk og materialer vil en fastlegging av partier med løs maling være komplisert, og man kan derfor ikke konsolidere maleriene på vanlig måte.»¹⁵

7.2.2 Rensetester

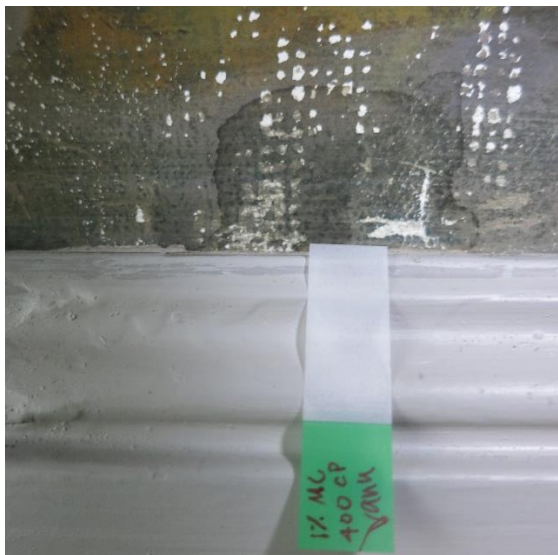
Det ble utført to tester med vann og saliva påført med bomullspinne for å vurdere sensitiviteten til malingen og for å se om det var mulig å fjerne overflatesmuss. Begge testene viste at fargen er svært sensitiv mot fuktighet og mekaniske bearbeiding og at fargen smittet raskt av ned til den hvite grunderingen.

7.2.3 Prøveuttak

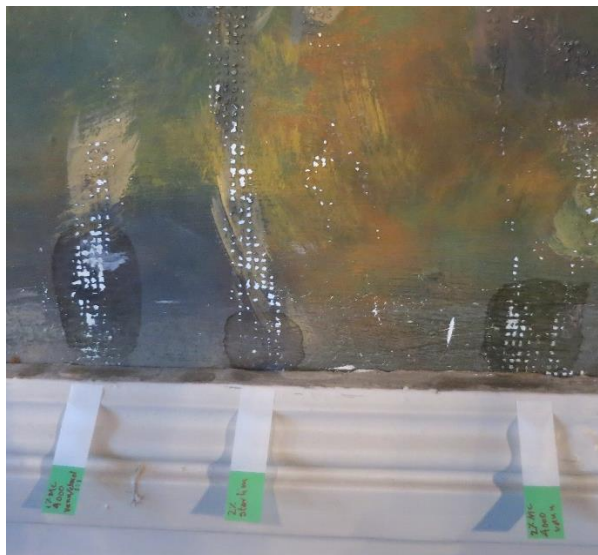
For å kunne ha mulighet til å analysere bindemiddelet i fremtiden, ble det tatt en prøve av malingen fra et gråblått områdene med skader og uten gamle retusjer (fig. 92 og 93).¹⁶ Hensikten med å identifisere bindemiddel var å finne ut om den vannbaserte malingen er basert på et vegetabilsk eller animalsk lim, noe som vil kunne påvirke valg av konsolideringsmidler i forbindelse med en eventuell videre testing.

¹⁵ Solstad, J. Notat til Malvik Kirkelige Fellesråd 15.9.1999.

¹⁶ Prøveuttaket er godkjent av Riksantikvaren.

Figur 90. Detalj av konsolideringstest etter opptørking. 1% w/w metylcellulose, 400 cp i vann.

Figur 91. Tester med 1% og 2% w/w metylcellulose 4000 cp, og 2% w/w størlim.

Figur 92 og 93. Markering av sted for prøveuttak.

7.3 Portrett av presten Simon Wolff (1755)

7.3.1 Rensetester

Det ble gjort tester for å fjerne overflatesmuss med saliva, pH og konduktivitetsjustert vann, citratløsning med pH 5,5 og en 1% w/w TAC løsning etterrenset med rent vann (vedlegg 1). Noe smuss kom av med TAC-løsningen, mens de andre rensemidlene var mindre effektive.

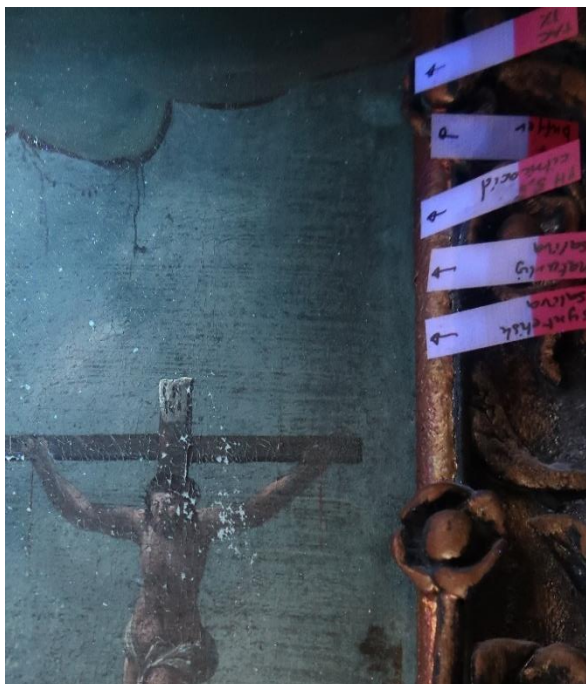
Ulike løsemiddelblandinger ble testet for å fjerne ferniss. Testene ble utført på et sort område like over skriftfeltet, hvor det var en svak fluorescens i UV lys. Det ble også gjort en test på området til høyre for hånden med synlig rennende ferniss. Ingen av disse tok fernissen på en effektiv måte, men aceton var trolig det som fjernet mest. Det anbefales at det gjøres tester med løsemiddelgeler for å se om fernissen enklere kan løses ved lengre eksponeringstid.

7.3.2 *Ecce homo* (udatert) på sørveggen

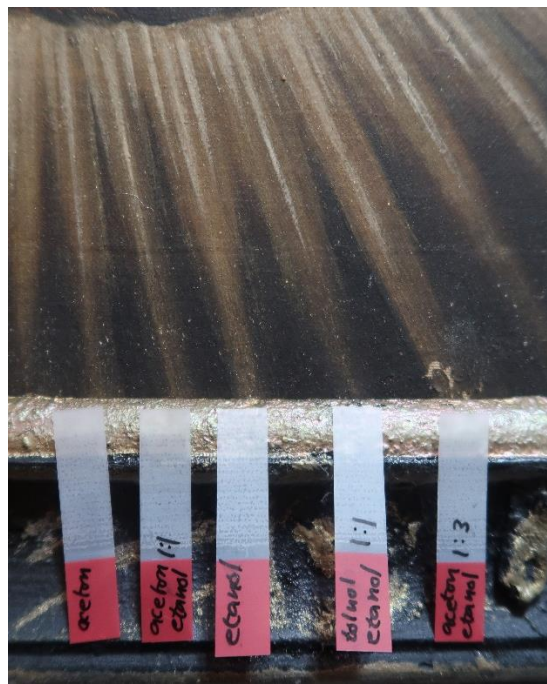
7.3.3 Rensetester

Det ble gjort tester med vanlig vannbaserte rensmidler for å fjerne overflatesmuss (vedlegg 1). Av disse var 1% w/w TAC, etterenset med rent vann, mest effektiv (fig. 94).

Ulike organiske løsemidler ble testet for å fjerne ferniss og overmaling (fig. 95). Alle løsemidlene som ble testet så ut til å fjerne overmaling og noe ferniss, men det var liten observert forskjell i effektivitet.

Figur 94. Detalj av smussrens i UV. Fra toppen til bunnen: 1% TAC, pH 7 buffer, citratløsning med pH 5.5, naturlig saliva, og syntetisk saliva.

Figur 95. Detalj av tester for å fjerne ferniss og overmaling.

8 Behandlingsforslag

Behandlingsforslagene som skisseres under skal alltid forhåndsgodkjennes av Riksantikvaren før implementering. Behandling skal utføres av kvalifisert konservator med erfaring på kirkekunst. Demontering eller flytting av gjenstandene skal skje under oppsyn av konservator.

8.1 Altertavle (1673)

Altertavlens arkitektur og skulptur har behov for noe behandling som kan utføres i kirken for eksempel i forbindelse med innhenting av andre gjenstander. Lerretsmaleriet i altertavlen må tas ut av korpus og fraktes til konserveringsatelier for behandling.

8.1.1 Arkitektur og skulptur

Arkitektur og skulptur bør overflaterenses. Det anbefales at det tas en prøve (med for eksempel Mycotape) av det grønne belegget for å konstatere om dette er mugg eller annen biologisk vekst. De få områdene med oppskallet maling konsolideres med LMK, før overflaterens. Det tas forbehold om at øverste del av tavlen ikke var tilgjengelig under befaring, og at det kan være områder med løs og oppskallet maling som kan gjøre behandlingen mer tidkrevende. Løst støv og smuss kan fjernes

med en myk pensel og støvsuger. Overflatesmuss fjernes med vandig rensmiddel. Både naturlig saliva, buffer pH 5.5 og TAC (0,5% konsentrasjon bør også testes) fjernet smuss på en relativt effektiv måte, men buffere og TAC krever grundig etterrens. Fargetapet på kjerubens kinn på altertavlens høyre side bør retusjeres med for eksempel gouache eller Gamblin-farger.

8.1.2 Oljemaleri på lerret

Det tas forbehold om at lerretet ikke kunne undersøkes på baksiden og at maleriet derfor kan ha tilstandsrelaterte fenomen som ikke ble oppdaget under befaring, og som kan kreve behandling eller som kan gjøre andre behandlinger mer tidkrevende.

Spikerne og halvstavene som holder lerret på plass i korpus kan fjernes med små kujern. Det bør være to kyndige personer til stede der den ene holder maleriet på plass, mens den andre løsner spikerne. Siden lerretsmalerier ikke har noen blindramme, bør det festes til en midlertidig blindramme og transporteres i en kasse. På grunn av de store deformasjonene i lerretet kan det ikke flatpakkes. Den nåværende oppspenningen til maleriet i korpus med synlige og løse lerretskanter er ikke tilfredsstillende. Det anbefales at lerretskantene utbedres ned kantdublering og at de ikke-originale halvstavene bør erstattes med noen med penere sammenføyninger i de åtte hjørnene. Det er derfor viktig at det tas svært nøyaktige indre mål og vinkler av rammen, for eksempel ved å legge et stort ark over rammekonstruksjonen og tegne av det indre omrisset.

I atelieret bør maleriet støvrens på motivsiden og baksiden med pensel og svakt sug eller med polyuretansvamper. Løse og oppskallede farger konsolideres med for LMK og varmeskje. Deformasjoner i lerretet utbedres med fukt og press, og eventuelt varme. Ytterkantene av lerretet bør forsterkes lokalt med Holitex og Beva-film, eller kantdubleres med lerret og beva-film. Gamle riftreparasjoner bør også utbedres med Holitex og Beva-film.

Det er uklart hvor store områder av maleriet som er overmalt, og det anbefales derfor at det gjøres grundige visuelle undersøker (UV, røntgen, IR) for å forstå den nåværende oppbyggingen av maleriet bedre. Det bør også utføres rens tester på flere områder for å finne ut om noen av originalfargene er sensitive overfor aktuelle rensmidler. Misfargede fernisser og overmalinger løses relativt lett i organiske løsemidler og bør fjernes så langt det lar seg gjøre. Å fjerne alle overmalinger og fernisslag kan potensielt avdekke et svært skadet og usammenhengende motiv, og resultere i en svært tidkrevende kitting og retusjeringsjobb (se for eksempel konserveringen av Løten epitafiet, NIKU Oppdragsrapport 18/2022). Selv om det kan være en mulighet å bevare deler av overmalingen og eldre fernisslag, kan det imidlertid også være utfordrende å beholde disse og samtidig oppnå et tilfredsstillende resultat med jevn overflateglans som ikke forskyver fargebalansen. Etter fernissrens anbefales det å fernissere maleriet på nytt. Siden maleriet til vanlig får naturlig lys inn fra vinduer i sør og nord i koret, bør siste lag med ferniss påføres med spray og kompressor, for å unngå en for blank overflate som fremhever ujevnheter i overflaten.

Materialer til kitting, retusjering og fernisering ble ikke testet i forprosjektet og må gjøres i hovedprosjektet.

Altertavlen bør dokumenteres av profesjonell fotograf før og etter behandling, og under de- og remontering.

8.2 Alterfondvegg (1846)

Ingen av testene med vanlige konsolideringsmidler gav tilfredsstillende resultat, og det har derfor ikke vært mulig å gi et konkret behandlingsforslag på de tre maleriene som utgjør alterfondveggen. Malerienes store størrelse, sårbare tilstand, og integrerte montering i korets arkitektur gjør det lite aktuelt å demontere og frakte maleriene til behandling i atelierer, og behandling *in situ* byr i dette tilfellet på spesielle utfordringer. Det anbefales derfor mer omfattende forundersøkelser og analyser for å komme frem til akseptable behandlingsmetoder.

På grunn av den særdeles fuktsensitive fargen kan det vurderes konsolideringsmidler som løses i upolare løsemidler, som for eksempel Etylhydroxyetylcellulose (EHEC). Det har imidlertid blitt påpekt at aldringsegenskapene til slike løsninger ikke er like gode som de vannløselige celluloseeterne.¹⁷ Andre materialer og påføringsmetoder, som funori og spraykonsolidering med airbrush eller mister kan også vurderes.

Det bør påpekes at selv om det skulle være mulig å komme frem til en måte å konsolidere maleriene på en tilfredsstillende måte, så vil det store antallet avskallinger og de store dimensjonene på maleriene sannsynligvis føre til en svært tidkrevende og kostbar retusjeringsjobb. I samråd med Riksantikvaren bør det derfor gjøres en vurdering av malerienes kulturhistoriske verdi opp imot kostnader til behandling, og muligheten for å diskutere andre akseptable løsninger.

Alterfondveggen bør dokumenteres av profesjonell fotograf.

8.3 Portrett av presten Simon Wolff (1755)

Det anbefales at maleriet fraktes til konserveringsatelier for behandling. Malingen i deler av det blå skriffeltet er så løs og sårbar at det ble valgt å legge en midlertidig forsidebeskyttelse (fig. 96) med japanpapir og 1% w/w metylcellulose 4000 i vann under befaringen, for å forhindre tap av maling frem til det behandles.

Maleriet sitter fast i vegg med en lang spiker eller krok gjennom øverste pynterammelist. Det er nødvendig med minst to personer på to gardintrapper for å få maleriet ned. Det kan være behov for å forsidesikre løs maling også i den øverste deler av maleriet før transport.

I konserveringsatelieret bør maleriet tas ut av pynterammen og løst støv og smuss fjernes fra pynterammen, forsiden og baksiden av maleriet med myk pensel og svakt sug fra støvsuger. Malerilerretet fremstår mørkt og nedbrutt, og det bør gjøres en syretest for å vurdere hvor surt lerretet er. Baksiden bør renses grundig med polyurethansvamp. Den store riften og eldre riftreparasjoner utbedres med Holitex og Beva-film. Spennet i lerretet bør utbedres, men på en måte som bevarer mest mulig av det som kan se ut som original oppspenning med treplugg.

Forsidesikringen fjernes forsiktig ved å fukte opp japanpapiret og at all løs maling konsolideres og fastlegges med et egnet klebemiddel (for eksempel LMK eller Paraloid B72) og varmeskje gjennom Melinex.

Smuss og støv på overflaten renses med et vandig rensemiddel. Misfarget ferniss fjernes så langt det lar seg gjøre med polare løsemidler eller med en løsemiddelgel.

Områder med fargetap i øvre del av malerier og nær riftene bør kittes og retusjeres. Fargetapet i det blå skriffeltet er nokså stor, men ikke nødvendigvis så sjenerende for motivet. Det bør gjøres en videre vurdering og dette området skal kittes og retusjeres eller om det er akseptabelt å la det stå bart ned til lerretet.

Pynterammen overflaterens. Løse biter festes med for eksempel fiskelim og tvinge. Områder med fargetap retusjeres. Filt bør monteres langs falsen for å beskytte maleriet mot blindrammen. Maleriet bør gis et bedre oppheng i pynterammen som gjør det enklere å montere på vegg.

¹⁷ Kleivane, M. 2020. Konservatorens guide til celluloseeternes galakse. *Norske Konserver* (1).

Figur 96. Detalj av presteportrettet hvor det ble lagt forsidebeskyttelse med metylcellulose og japanpapir i 2022 for å forhindre mer tap av maling på det blå skriffeltet.

8.4 *Ecce homo* (udatert) på sørveggen

Maleriet bør fraktes til konserveringsatelier for behandling. Maleriet kan enkelt hektes av spiker og tas ned fra sørveggen. Det anbefales i stor grad de samme type behandlingene som ble anbefalt for *Presteportrettet av Simon Wolff* over. Den stive riftreparasjonen med tykk overmaling i nedre kant av maleriet bør utbedres. Det anbefales at det gjøres røntgenopptak for å undersøke hva som eventuelt ligger under områder med overmaling. Løs maling konsolideres og legges ned med varmeskje. Smuss og støv fjernes fra forside og bakside av maleriet. Ferniss og overmalinger fjernes så langt det lar seg gjøre. Det blir trolig utfordrende å skulle fjerne den integrerte, mørke smusset eller fernissen som ligger i fordypningene i malingen uten å slite på fargene. Fargetap kittes og retusjeres. Det tas forbehold om at det ikke er mulig å se hvor skadet fargene er under overmalingen, og at kitting og retusjering kan være tidkrevende.

Rammen er sterkt overmalt og bør undersøkes av rammekonservator for å finne ut om det finnes original maling som kan avdekkes. Det er sannsynligvis ikke nødvendig å rekonstruere alle de tapte deler av bladdekoren da dette ville være svært tidkrevende og omfattende arbeid samtidig som det ikke er spesielt visuelt forstyrrende med de manglende delene.

9 Lysforhold og oppvarming i kirken

Altertavlen og fondveggen får naturlig lys inn fra vinduer i nordre og søndre del av alteret (fig. 97 og 98). Naturlig lys inneholder skadelige UV-stråler som bryter med materialer over tid. Det anbefales derfor at det vurderes tiltak sammen med Riksantikvaren og bispedømmekontoret for å beskytte gjenstandene fra eksponeringen fra sollys når kirken ikke er i bruk. Lyset fra vinduene fremhever skader og ujevnheter i lerretet og i malingslag, og bør tas høyde for når maleriene skal behandles.

Kirken varmes opp av el-ovner under benkene.¹⁸ Disse ble installert i 2020 og erstattet de eldre rørovnene. Oppvarmingen i kirken er inndelt i to soner i tillegg til sakristiene, men hele kirkerommet varmes vanligvis opp. I sakristiet er det en stråleovn i taket som avgir varme i nærheten av *Presteportrettet av Simon Wolff* (1755) (fig. 99) og det eldre maleriet av *Ecce Homo* fra 1600-tallet. Sakristiene står vanligvis jevnt oppvarmet på grunn av jevnlig bruk til møter i forbindelse med dåp og bryllup. Varmen styres gjennom avtaleprogrammet til kirken, og de har et styringssystem fra CC-kirke. Systemet er stilt til å ha en grunnvarme på minimum 9 grader og maks 22 grader, men det er ikke kjøling i anlegget. Brukstemperatur er satt til 20 grader, og systemet er satt til å varme opp 1 grad i

¹⁸ Informasjon om oppvarming og klima er gitt av kirkeverge, O. J. Berg, den 13.10.2022.

timen. Det er mulig å overstyre systemet og sette det i gang manuelt, og også overstyre hastighet. Det finnes ingen luftfuktere i kirken. Det er mulig å hente ut klimahistorikk fra systemet.

Det ble hentet ut data fra styringsanlegget i kirken fra oktober 2021 til oktober 2022 for å få et inntrykk av inneklimate i kirken (fig. 102 og 103).¹⁹ I denne perioden ligger luftfuktigheten (RH) på mellom ca 20 (20 % i sakristiet, og 30% i koret) og 60 % luftfuktighet, og er spesielt tørt i vinter og vår-månedene. Temperaturen ligger mellom ca. 10 og 25 °C. Svingninger i luftfuktighet (RH) og temperatur er størst mellom desember 2021 og april 2022. Av hensyn til gjenstandene i kirken bør brukstemperatur i kirken være så lav som mulig, rundt 16 grader.²⁰ Å redusere brukstemperauten til under 20 grader, er spesielt viktig i vinterhalvåret for å unngå perioder med for tørr luftfuktighet som kan føre til sprekker og avskallinger i malings- og grunderingslag. Det er også mye energisparing å hente på å redusere brukstemperaturen noen grader. Det henvises til Riksantikvarens infoark *Klima og tekniske anlegg: Klima i trekirker. Luftfuktighet og oppvarming* for videre råd om bevaringsmiljø for kirkekunst: <https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/handle/11250/175413>

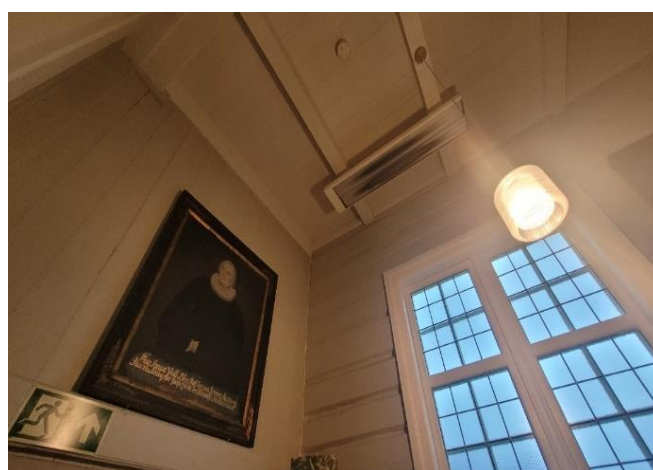
For å logge mikroklimate ved altertavlen, ble det lagt ut en ekstra klimalogger på toppen av tavlen (fig. 100 og 101). Denne bør stå ute i minst 13 måneder (1 år + 1 måned), for å vurdere klima i henhold til standarden NS-EN 15757:2010 eller med relevante programvarer for å få en bedre forståelse av inneklimate og relaterte risikoer på altertavlen.

Figur 97. Vindu på sørsiden av koret. Tilvarende vindu finnes på nordsiden.

Figur 98. Vindu på sørsiden, nær venstre maleri i alterfondveggen.

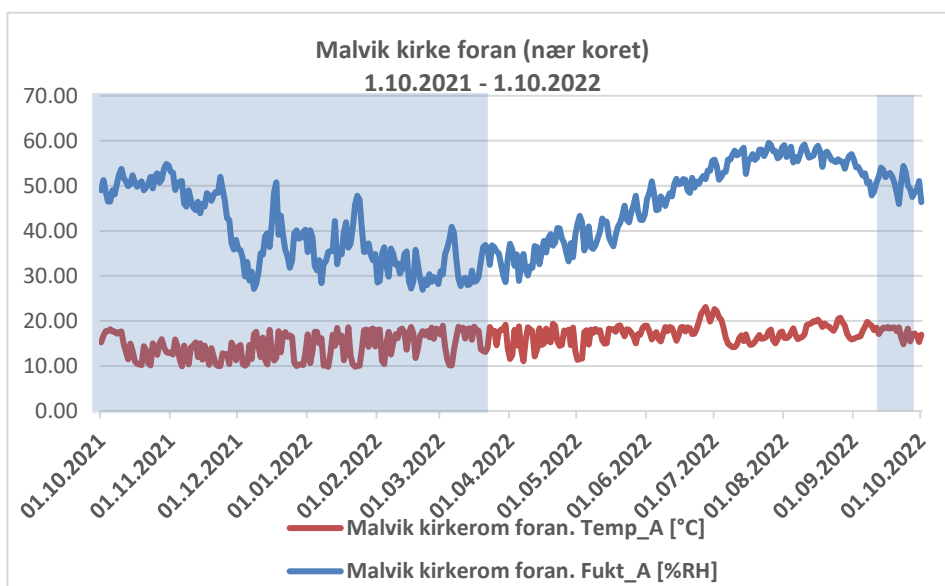
Figur 99. Plassering av Presteportrett over dør i prestesakristiet. Strålevarme i taket.

¹⁹ Rådata fra styringsanlegget ble oversendt av kirkeverge, O. J. Berg, den 31.10.2022.

²⁰ Riksantikvarens infoark. 2000. 3.12.2. *Klima og tekniske anlegg: Klima i trekirker. Luftfuktighet og oppvarming.*

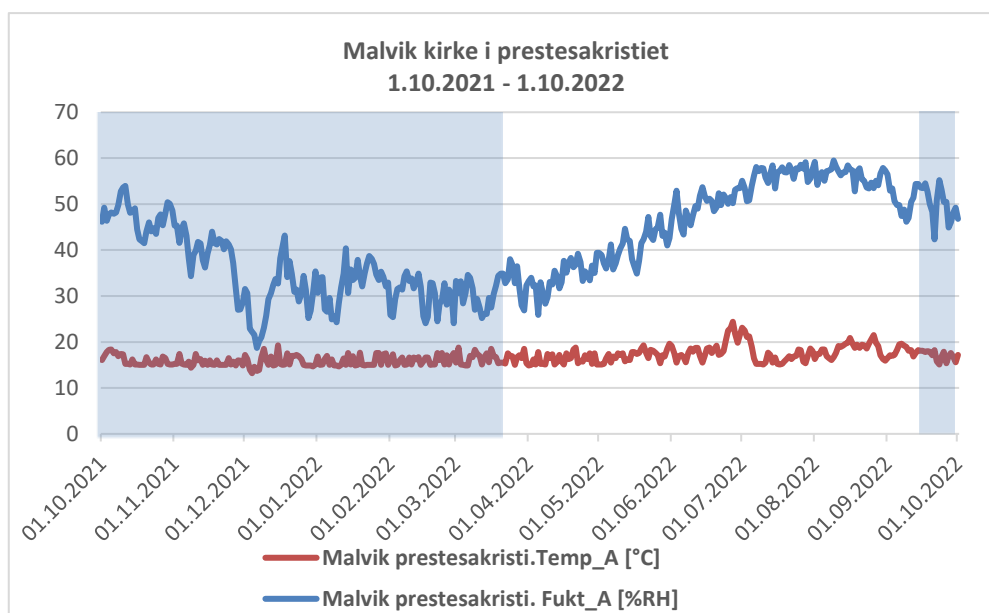

Figur 100 og 101. Plassering av klimalogger ved basen til toppstykket.

Min temperatur	Maks temperatur	Gjennomsnitt temperatur	Vinterhalvår (mellom høst- og vårjevndøgn)
9.79	23.08	15.87	
Min RH	Maks RH	Gjennomsnitt RH	
26.91	59.54	43.87	

Figur. 102. Data fra føler fra styringsanlegg på venstre side av døren i koret som går inn til sakristiet.

Min temperatur	Maks temperatur	Gjennomsnitt temperatur	Vinterhalvår (mellom høst- og vårjevndøgn)
13.20	24.40	16.73	
Min RH	Maks RH	Gjennomsnitt RH	
18.70	59.50	41.70	

Figur. 103. Data fra føler fra styringsanlegg på veggen i sakristiet.

10 Litteratur og kilder

Arkivmateriale fra Riksantikvaren.

Forbord, K. 1996. *Malvik Kirke 150 år i 1996: 1948-1996. Kirker og kristenliv i Malvik fra førkristen tid til i dag*. Malvik Menighetsråd.

Kleivane, M. 2020. Konservatorens guide til celluloseeternes galakse. *Norske Konserver* (1).

Sørensen, B. 1982–86. Lars Hansen. I *Norsk Kunstnerleksikon, I–IV*. Digital utgave.

Malvik kirke 175 år 18. November 2021. Brosjyre. Malvik menighetsråd.

11 Vedlegg 1 – tester

Altertavle (1673). Arkitektur og skulptur: oljemaling og hvit grundering på treverk.

Test	Testfelt	Behandlingsmiddel	Påføringsmetode	Resultat
Overflaterens.	Akantus venstre side. Sekundær forgylling.	Tørr polyuretansvamp (PU-svamp).	Stryke lett over overflaten.	Fjerner noe overflatemuss, men ligger igjen en del. Fjerner ikke grønnlig belegg.
	Akantus venstre side. Sekundær forgylling.	Naturlig saliva.	Bomull på viklepinne, rullet frem og tilbake.	Fjerner grålig smuss og noe av det grønne belegget. Påvirker ikke forgyllingen ellers.
	Akantus på rammedekoren til høyre.	Syntetisk saliva 1 g NaCMC MW-250 000 0.04 g K ₂ PO ₄ 0.08 g NaCl.		Kommer av litt smuss, men lite effektiv.
	Sort område ved foten til nederste figur på vestre side av altertavlen.	Naturlig saliva.		Fjerner smuss. Påvirker ikke sortfargen.
	Sort område ved forgyllt akantus, nedre venstre side.	Syntetisk saliva.		Fjerner noe smuss.
		Naturlig saliva		Fjerner smuss, men ikke mer effektivt enn syntetisk saliva.
		6/6 justert vann (Vann med pH 6,0 og konduktivitet 6000 µS).		Fjerner smuss.
		Vann, Buffer pH 5,5.		Fjerner smuss.
		Vann, Buffer pH 7,0.		Fjerner smuss, men ikke mer effektivt enn pH 5,5.
		Triammoniumcitrat 1% w/w, etterrenset med rent vann.		Veldig effektiv. Fjerner smuss også i etterrensstadiet.

Fortsettelse av Vedlegg 1

Altertavle (1673). Åttekantet oljemaleri på lærretsmaleri som utgjør hovedmotivet.

Test	Testfelt	Behandlingsmiddel	Påføringsmetode	Resultat
Konsolidering.	Oppskallinger i brunsort skygge romerfiguren langs vestre kant.	Ren Lascaux Medium for Consolidering (LMK).	Spisspensel. Varmskje satt til 45 °C gjennom melinex.	Fargene la seg lett ned med MF, varme og svakt press med varmskje.
Overflaterens.	Grønnsort område, liggende figur.	Rent vann.	Bomull på viklepinne, rullet frem og tilbake.	Fjerner litt smuss etter flere minutters rulling. Ikke synlig renseresultat.
		Naturlig saliva.		Fjerner noe smuss, mer enn rent vann. Ikke synlig renseresultat.
	Hvit skjortel på Kristus, langs høyre kant.	Synt. Saliva 1 g NaCMC MW-250 000 0.04 g K ₂ PO ₄ 0.08 g NaCl		Fjerner ikke smuss. Bare flyttet på det som er helt løst.
Fjerning av ferniss og overmaling.	Hvit kjortel til Kristus, langs høyre kant.	Etanol.	Bomull på viklepinne, rullet frem og tilbake.	Tar fernissen, men ikke så mye overmaling.
		Etanol: aceton. 1:1		Tar fernissen. Tar også noe overmaling.
		Aceton.		Tar fernissen. Tar også noe overmaling.
	Sort område nede til høyre under Kristus klede.	White spirit.		Ingen synlig effekt.
		Etanol.		Fjerner noe. Blancher litt. Fortsatte rulling, men blanchingen forsvinner ikke helt. Mettes opp med white spirit så ferniss vil sannsynligvis mette blanching.
		Etanol:aceton 1:1		Fjerner ferniss og overmalig. Noe blakking i starten.
		Aceton.		Fjerner ferniss og overmaling. Noe blakking i starten.
På grått klede til kvinne fremst i motivet.	White spirit.		Ingen synlig effekt.	
Halsgrop til kvinne fremst i motivet.	Etanol.		Tar ferniss og overmaling nokså effektivt.	
Rødbrunsort skygge i kledet til forreste romer.	Toulouen: etanol 25:75.		Fjerner ferniss og overmaling. Virker like effektiv som ren etanol.	

Fortsettelse av Vedlegg 1

Alterfondvegg (1846) av Lars Hansen, limfarge på lerret

Test	Testfelt	Behandlingsmiddel	Påføringsmetode	Resultat/observasjoner	
Konsolidering.	Under føttene til Jesus, langs kanten. Blandet gressbunn med steiner.	Metyl Cellulose (MC) 4000 1% w/w.	Pensel gjennom japanpapir. Trekker ut overskudd med tørkepapir. Deretter brukes japanpapir til å tørke opp en siste gang.	Løser ikke malingen, men er vanskeligere å jobbe med sammenlignet med vann-etanol blandingen.	
		MC 4000 2% w/w		Ikke fagre på papiret. Løser ikke malingen,	
		MC 4000 1% w/w vann:etanol 1:1.		Løser ikke malingen, men er mer rennende enn 2 % og muligens vanskeligere å kontrollere.	
				Smidigere blanding enn samme blanding uten etanol.	
				Lager noe skjolder.	
				Løser ikke malingen.	
Overflaterens.	Nede langs kanten.	Naturlig saliva.	Bomull på viklepinne, rullet frem og tilbake.	Tar farge raskt ned til hvit grundering.	
		Nedre, høyre side, langs kanten på lys oransjefarge.		6/6 justert vann (Vann med pH 6 og konduktivitet 6000 μ S).	Tar farge etter fire doble sveip med bomllspinne
		MC 4000 2% w/w vann:etanol 1:1.		Farge kom av, men trolig fra en retusj.	
		MC 400 1% w/w.		Flytter på retusjer. Metter litt mindre enn 4000, men fortsatt ikke et godt resultat.	
		MC 400 2% w/w.		Mørknet og har fått fuktskjold.	
		Størlim 2% w/w.			

Portrett av presten Simon Wolff (1755), oljemaleri på lerret.

Test	Testfelt	Behandlingsmiddel	Påføringsmetode	Resultat/observasjoner
Overflaterens.	Mørk grått område på venstre side.	Naturlig saliva.	Bomull på viklepinne, rullet frem og tilbake.	Kun litt støv på bomullspinne. Ikke noe synlig renseresultat
		6/6 justert vann (Vann med pH 6,0 og konduktivitet 6000 µS).		Ikke noe synlig renseresultat
		Citratløsning, pH 6,0.		Litt smuss på bomulldotten. Ikke noe synlig renseresultat
		Triammoniumcitrat 1% w/w, etterrenset med rent vann.		Noe smuss kommer av. Nokså effektivt
Fernissrens.	På sort område over skriftfeltet på venstre side.	Toluol/etanol 1:1.	Bomull på viklepinne. Rulle frem og tilbake ca. 40 ganger (80 enkeltrull).	Ingen synlig renseeffekt
		Etanol.		Ingen synlig renseeffekt
		Aceton/etanol 1:1		Ingen synlig renseeffekt
		Aceton.		Litt smuss eller mørknet ferniss på bomulldotten. Ikke effektivt
	På sort område til høyre for mannens høyre hånd.	Aceton.		Litt smuss eller mørknet ferniss på bomulldotten. Ikke effektivt

Ecce homo (udatert, trolig 1700-tallet), oljemaleri på lerret.

Test	Testfelt	Behandlingsmiddel	Påføringsmetode	Resultat/observasjoner
Overflaterens.	Blått område i korsfestelsescenen.	Naturlig saliva	Bomull på viklepinne, rullet frem og tilbake.	Fjernet litt, men ikke synlig renseeffekt.
		Syntetisk saliva.		Ikke synlig renseeffekt.
		6/6 justert vann (Vann med pH 6,0 og konduktivitet 6000 µS)		Ikke synlig renseeffekt.
		Vann med buffer, pH 7,0		Fjernet litt, men ikke synlig renseresultat.
		Citratløsning, pH 5.5		Fjernet litt, men ikke synlig renseresultat.
		Tiammoniumcitrat 1% w/w, etterrenset med rent vann		Fjerner en del mørkt smuss, men ikke synlig renseeffekt. Mest effektiv av rensedlene som ble testet.
	Nedre venstre side.	Naturlig saliva.		Litt smuss på bomullspinnen.
Fernissrens.	Øverst på strålekrans.	Toluol/Etanol 1:1.	Bomull på viklepinne, rullet frem og tilbake.	Fjerner brun overmaling, men usikkert hvor mye ferniss som kommer av.
		Etanol/aceton 1:1.		Fjerner brun overmaling og trolig noe ferniss.
		Etanol/ aceton 77:33.		Fjerner brun overmaling og kanskje noe ferniss.
		Aceton.		Kommer av mørk masse. Trolig borti noen brune overmalinger.

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Rapport 133/2022

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736, Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112, Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00